

Розділ 4. Методика, досвід

Дем'яненко О. О.,

доцент кафедри філософії освіти та управління Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради "Академія неперервної освіти", кандидат педагогічних наук

**ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ РОЗВІДОК У ГАЛУЗІ МЕДІАОСВІТИ:
КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
ЯК ОСНОВНА КОМПОНЕНТА СУЧАСНОЇ МЕДІАОСВІТИ**

Представлено систематизований огляд наукових досліджень у сфері медіаосвіти, презентованих зарубіжними й вітчизняними науковими школами. Акцентується увага на точках дотику наукових поглядів у сфері медіапедагогіки, медіадидактики та в інших галузях, у яких розглядають питання розвитку критичного мислення особистості.

Дискутуються можливості практичного використання порушених досліджень у системі післядипломної педагогічної освіти.

***Ключові слова:** післядипломна педагогічна освіта, медіаосвіта, медіапедагогіка, медіакомпетентність, медіатекст, критичне мислення, технології.*

Актуальність проблеми. Процес становлення медіаосвіти пов'язують із діяльністю ЮНЕСКО: уперше термін було вжито на спільному засіданні представників ЮНЕСКО й Міжнародної ради з кіно та телебачення в 1973 році. Зокрема, у прийнятих документах зазначалося, що медіаосвіта – це навчання теорії та практики опанування сучасними мас-медіа (друкованими, графічними, звуковими, візуальними тощо) і різними технологіями. Сучасна педагогіка поступово відмовляється від повного педагогічного керування процесом навчання, де учень є об'єктом впливу, й спрямовується до системи стимулювання самостійної пізнавальної діяльності школярів, створення умов для їхньої творчості та співробітництва. Тому медіаосвітні процеси в більшості національних освітніх систем інтенсивно виявляють себе.

Із останніх десятиліть ХХ століття медіаосвітній рух у російській науці характеризується інтенсивністю. Набирає обертів процес розвитку медіаграмотності й в Україні [1].

Мета роботи – розгляд питання розвитку медіакомпетентності і критичного мислення педагогів у контексті загальних проблем медіаосвіти й медіаграмотності.

Виклад основного матеріалу. Медіапедагогіка як спеціальний напрям у педагогічній науці [5-7]. У 60-і роки ХХ століття в педагогіці провідних країн світу (Велика Британія, США, Австралія, Канада, Франція, Німеччина) сформувався специфічний напрям – медіаосвіта, покликана допомогти суб'єктам навчання адаптуватися у світі медіакультури, опанувати мову ЗМІ, навчатися аналізувати медіатексти. Нині медіаосвіта розглядається як напрям у сфері освіти, який досліджує закономірності впливу ЗМІ на особистість, вплив різних видів інформації на навчання й виховання учнів, студентів, інших суб'єктів навчання, а також їхню готовність застосовувати нові технічні засоби у практичній діяльності.

Термінологічна довідка. Неоднозначність взаємодії медіа та освіти віддзеркалюється у складній системі понять. Зазвичай, не лише окремі наукові школи, а й учені-дослідники пропонують свої варіанти формулювання таких ключових понять, як "**медіаосвіта**", "**медіакультура**", "**медіаграмотність**" [3; 7]. Розглядуваний термін походить від латинського *medium* (засіб зв'язку, посередник), *media* (засоби зв'язку, посередники). Сьогодні він синонімічно вживається у значенні ЗМІ (друковані видання, фото, радіо, телебачення, Інтернет, кіно тощо). В осмисленні сутності цього поняття практично різнотлумачень немає; щодо визначення ключових складників медіаосвіти, важливих для неї понять – їх із розвитком медіаосвіти достатньо [7].

У більшості англійських країн поняття медіаосвіти до кінця ХХ століття частіше тлумачилося як медіаграмотність. У твердженнях британського медіапедагога К.Базелгетта [6] йдеться про шість ключових понять медіаосвіти: агентство медіа, категорія медіа, технологія медіа, медіа- аудиторія, мова медіа та медійна репрезентація.

Значним у розвитку західноєвропейської теорії медіаосвіти визнано вплив британського дослідника Л.Мастермана [6]. Він уперше акцентував увагу не лише на способах розвитку критичного мислення як на цілях медіаосвіти, а й винайшов термін "критична автономія" для позначення виховних завдань цього педагогічного напрямку.

Надалі наукові школи почали все більше розмежовувати поняття "медіаосвіта" й "медіаграмотність", перше визнаючи як більш широке, а друге – як таке, що більшою мірою пов'язане зі здатністю опановувати медійні технічні засоби у сфері життєдіяльності, зокрема – в освіті.

Термінологія західних і російських дослідників медіаосвіти вперше була систематизовано представлена на сторінках видання "Мистецтво і освіта" у 2000 році [3]. Ґрунтовна довідкова праця була видана 2004 року за редакції І. Романовського [3]. 2009 року російським ученим О. Федоровим [7] презентовано словник термінів із медіаосвіти, медіапедагогіки, медіаграмотності, медіакомпететності.

Тож термінологічна частина досліджень у галузі медіаосвіти вже напрацьована й достатньо представлена науковому світу.

Зарубіжні наукові концепції у сфері медіаосвіти. Усвідомлюючи масштабність подібних концепцій, у межах публікації зупинимося на найбільш значущих із них. Так, найавторитетнішими вважаються праці Л. Майстермана [5] як медіапедагога і теоретика медіа. Ученим визнано такі чинники важливості використання медіаосвітніх технологій: а) насиченість сучасного суспільства засобами масової інформації; б) ідеологічний вплив медіа на аудиторію; в) інтенсивність проникнення медіа у процеси демократизації суспільного життя; г) зростання значення візуальних засобів комунікації в різних сферах; г) прогностичність освіти як її основна цінність тощо.

О. Федоров [6] слушно акцентує увагу на тому, що в останні десятиліття вчений світ насамперед звертає увагу саме на морально-демократичний чинник медіаосвіти. Це зближує різні наукові концепції медіаосвіти з поняттям інформаційної культури людини та навіть культури як діалогічної природи людини.

Значущими для розроблення питання були такі наукові концепції: школи розвитку особистості на матеріалі аудіовізуальних художніх медіатекстів Ю. Усова (70–90-і рр. ХХ ст.); шкільної медіаосвіти, інтегрованої в базову, Л. Зазнобіної (90-і рр. ХХ ст.); медіаосвіти як культурологічного явища О. Федорова (після 90-х рр. ХХ ст.); медіакультури та медіапедагогіки [1].

В останні десятиліття тематичні наукові дослідження концентруються навколо питань підготовки юного покоління до життя в епоху інформаційного "вибуху" й важливості медіаосвіти педагогічних працівників, розвитку їхньої медіакомпететності. Таким, для прикладу, є висновок результатів соціологічного дослідження, проведеного 2001 року ЮНЕСКО: "Нагальна необхідність, виявлена нами – організація медіаосвіти педагогів, як на рівні навчання майбутніх педагогів, так і на рівні підвищення кваліфікації педагогів" [6, с. 9].

Зразки і результати досліджень останніх десятиліть в Україні. Процес адаптації світових наукових концепцій в Україні пройшов кілька етапів і концентрувався здебільшого навколо вивчення питань медіаграмотності особистості, розвитку її аудіовізуальної культури [2]. Так, у 90-і рр. ХХ ст. була створена Асоціація діячів кіноосвіти (фундатор – Г.Полікарпова); 2008 року вона перейменована в Асоціацію діячів кіноосвіти і медіапедагогіки України. Авторський курс дослідниці є базовою програмою для підготовки медіа педагогів.

Натепер наявна окрема спеціальність "Кінознавець. Викладач основ кіномистецтва", запропонована КДІТМ ім. І.Карпенка-Карого. Тож медіаосвіта в осмисленні цієї наукової школи є способом естетичного розвитку особистості засобами аудіовізуальної культури (Г. Полікарпова, О. Мусієнко, О. Куценко та ін.).

Інший напрям – це медіадидактика як система впорядкованих знань про організацію навчально-виховного процесу із використанням масово-комунікаційних матеріалів [2]. Цю наукову школу очолює Г.Онкович. Зазначені дослідження виходять за межі учнівської аудиторії й концентруються навколо ідеї медіаграмотності дорослих. Зокрема, Г.Онкович впродовж останніх років активно вивчає питання медіанавчання освітян із використанням комплексу ресурсів Вікіпедії.

Найбільш сучасні дослідження пов'язані зі спробами пов'язати питання медіаосвіти з журналістикою (Б. Потятинник і Н. Габор) [2]. Це дало поштовх введенню спеціальних навчальних курсів, спрямованих на формування в майбутніх журналістів професійної здатності до використання ЗМІ, осмислення їхньої ролі в ідеологічному вихованні аудиторії.

Ми також вважаємо педагогічну спільноту вагомим чинником формування свідомості юного покоління, тому медіакомпетентність і медійну критичність визнаємо важливими якісними результатами й характеристиками навчання як майбутніх педагогів, так і педагогів-практиків у системі післядипломної педагогічної освіти. В основі цього твердження – зміст дефініції, запропонованої О. Федоровим: "Медіакомпетентність особистості – це сукупність її мотивів, знань, умінь, комплексу здатностей, які сприяють вибору, використанню, критичному аналізу, оцінці та передаванню медіатекстів у різних видах, формах і жанрах, аналізу складних процесів функціонування медіа в соціумі" [7, с. 26]. Зміст цього визначення ґрунтується на результатах експериментальної діяльності автора, пов'язаної зі створенням навчальних курсів для майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах, організацією освітнього медіапростору в навчальних закладах м. Таганрогу (для прикладу, підготовка і видання "Літературного МЕДІАСВІТУ" в експериментальних навчальних закладах).

Інтерпретація результатів. Їх теоретичне значення та прикладне застосування. В умовах діяльності обласного закладу післядипломної педагогічної роботи наскрізна медіаосвіта вже ввійшла у практику роботи з освітянами. Протягом кількох років реалізуються комплексні підходи до осмислення медіаосвіти як використання аудіовізуальних засобів навчання на курсах і під час науково-методичних заходів, інтелектуальних конкурсів та олімпіад; інноваційної освітньої діяльності (зокрема, на базі дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів щойно завершився Всеукраїнський науковий проект із медіаосвіти під кер. Б.Найдьоновой); наскрізне осмислення "загальних мас-медійних просвітніх цілей" у системі ППО.

Форми організації медіаосвіти педагогів, які пропонуються, є такими:

- очні й дистанційні навчальні заняття соціально-гуманітарного, професійного й фахового змісту з демонструванням способів і умов використання медійних технологій навчання (лекції як віртуальні екскурсії, заняття-презентації, ситуативне моделювання, практична робота з аудіовізуальними текстами тощо);
- розроблення педагогами ЕНМК і віртуальних освітніх курсів, зокрема – для реалізації дистанційного (індивідуального) навчання дітей;
- робота методистів із хмарно орієнтованими технологіями для надання науково-методичної допомоги педагогам;

– навчання педагогічної спільноти за освітніми проектами (Вікі-тренінги, Вчителі в он-лайн, Розумники тощо).

Проводяться **навчальні заняття за темами медійного спрямування:**

а) у змісті соціально-гуманітарного модуля:

– ЗМІ, освіта та особливості релігійних процесів у сучасній Україні;
– Розвиток освіти на засадах демократії та забезпечення прав людини в Україні.

Гендерні стереотипи та гендерна дискримінація;

– Історія України: міфи і реальність;
– Сутність інформаційної війни в умовах інформатизації суспільства;
– Основні поняття медіаграмотності. Медіаграмотність педагогічних і науково-педагогічних працівників;

– Організація та можливості дистанційного навчання.

б) заняття професійного і фахового модулів:

– Хмарні сервіси в освіті. Використання віртуальних Інтернет-систем в освітній діяльності;

– Основи роботи із вчительськими блогами. Основи сайтобудування;

– Здоров'язбережувальні музико-терапевтичні технології у профілактиці емоційного та професійного вигорання педагогів;

– Сучасна світова література та медіасередовище: вплив мульт- та кіноекранізацій на сучасного читача;

– Використання аудіо- та відеоматеріалів на заняттях із мови та ін.

У сучасному світі розрізняють дві гілки медіаосвіти: спеціальну й інтегровану. Наведені вище факти здебільшого слугують підтвердженням розвитку інтегрованого підходу до осмислення проблеми медіанавчання педагогів на курсах підвищення фахової кваліфікації. Тож на часі – цілеспрямована робота з педагогами, яка матиме спеціальний, фаховий характер.

Окремі авторські напрацювання у сфері медіаосвіти вчителів-словесників, результатами яких є наукові виступи, статті у збірниках наукових праць, фахових виданнях, участь у медіа-тренінгах, майстер-класах, тематичних круглих столах тощо привели автора у співпраці з відомим науковцем-методистом О. Ісаєвою до ідеї розроблення спеціальної програми курсового навчання вчителів зарубіжної літератури Київщини з проблеми "Медіаосвітні технології в навчанні зарубіжної літератури у школі" (автори-розробники: Ісаєва О.О., доктор педагогічних наук; Дем'яненко О.О., кандидат педагогічних наук).

*Мета фахових курсів із проблеми – розвиток медіакомпетентності та критичного мислення вчителів зарубіжної літератури, що забезпечить організацію навчально-творчої діяльності школярів із використанням актуальних медіатекстів, формування здатності осмислення текстів літературних творів у сучасних інформаційно-культурних умовах. Відповідно, проблематика програми курсів зумовила *тематику навчальних занять*, спецкурсів, пропонувані у навчальному плані:*

– Роль медіа в сучасному світі. Основні напрями розвитку сучасної медіаосвіти;

– Національна і мовна політика України;

– Формування сучасного читача засобами медіаосвіти;

– Формування в учнів культури користування глобальною мережею Інтернет;

– Сучасна світова література та медіасередовище;

– Методичні аспекти використання засобів комп'ютерних технологій на заняттях із літератури;

– Креолізований текст на уроках зарубіжної літератури як фактор активізації читацької діяльності. Можливості креолізованого тексту у процесі вивчення зарубіжної літератури;

– Ефективність використання аудіо- та відеоматеріалів із літературного краєзнавства;

– Медіатекст на уроці зарубіжної літератури як засіб навчання і його творчий результат.

Завдання слухачам проблемно-тематичних курсів для самостійної проектної роботи також мають медійний характер:

- Підготувати конспект уроку ЗЛ з використанням медіатекстів;
- Розробити мультимедійну презентацію за однією з тем за шкільною програмою ЗЛ;
- Письмово проаналізувати один із медіатекстів (за власним вибором), який може бути використаний у процесі вивчення зарубіжної літератури;
- Розробити сайт (макет сайту) учителя зарубіжної літератури.

Висновки. Таким чином, потреба формування медійної культури педагога має професійні й суто прагматичні – життєві – мотиви. На наше переконання, в умовах післядипломного навчання педагога це може стати значущим чинником розвитку його творчого потенціалу і професійної мотивації.

Список основних джерел

1. Дем'яненко О.О. Медіаосвіта в сучасній школі / О.О.Дем'яненко // Всесвітня література в школах України. – 2016. – №6. – С. 3–7.
2. Куценко О. Аудіовізуальна культура як основа професійної підготовки журналіста / О. Куценко // Теле- та радіожурналістика. – 2010. – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 188–195.
3. Масс медиа : словарь терминов и понятий / И.Романовский. – М. : Издание союза журналистов России, 2004. – 480 с.
4. Медіаосвіта і медіаграмотність [Електронний ресурс] // Академія української преси : портал МБФ. – Режим доступу : <http://medialiteracy.org.ua/index.php>.
5. Федоров А.В. Медіаобразование : вчера и сегодня / А.В.Федоров. – М. : Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО "Информация для всех", 2009. – 234 с.
6. Федоров А.В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза / А.В.Федоров. – М. : Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО "Информация для всех", 2007. – 616 с.
7. Федоров А.В. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности / А.В.Федоров. – Таганрог : Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 2010. – 64 с.

Демьяненко Е. Эволюция научных исследований в области медиаобразования: критическое мышление личности как основная составляющая современного медиаобразования

В матеріалі представлений систематизований огляд наукових досліджень в сфері медіаосвіти, запропонованих зарубіжними і вітчизняними науковими школами. Акцентується увага на точках зіткнення наукових поглядів учених в сфері медіапедагогіки, медіадидактика з іншими, розглядаються питання розвитку критичного мислення особистості.

Обговорюються можливості практичного використання даних досліджень в системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключевые слова: післядипломна педагогічна освіта, медіаосвіта, медіапедагогіка, медіакомпетентність, медіатекст, критичне мислення, технології.

Demyanenko, O. Evolution of Scientific Researches in the Field of Mediaeducation: Critical Thinking of Personality as the Main Component of Modern Mediaeducation

The systematized review of the scientific researches in the field of media education, presented by foreign and home scientific schools, is presented in material. On the scientific ideas and statements in the field of media pedagogies, media didactics, also their intercommunication with researches from the critical thinking development paid attention in the article.

The possibilities of practical using of the media educational researches in the system of in-service teacher training system of education are discussed. The organizational and thematic features of media education of teachers are described in the article. It is noticed about possibility of both through media educational work and professional.

Is annotated in the article the program of training courses for the teachers of literature which related to the special learning of the teachers how to use the media educational technologies for the critical thinking development of the students.

Key words: teachers' in-service education, media education, media pedagogy, media competence, media text, critical thinking, technologies.